

İDARE MERKEZİ
ANKARA, İstanbul Caddesi
Maarif Eminliği yanında

İSTANBUL BÜROSU
İstanbul, Ankara Caddesi
No — 87

HAYAT

Fiatı her yerde 15 kuruş
seneliği, posta ile 7,5 Türk Lirası
(Ecnebi Memleketlere 7,5 Dollar)

Abona ve ilan için İstanbul
bürosuna muracaat edilir
Yazı işlerinin mercii Ankara
merkezidir

Hayata, daima hayata.. Dünyaya daha çok hayat katalım!

— NIETZSCHE —

Cilt: V

Ankara, 11 Nisan, 1929

Sayı: 124

Musahabe

Kongreler Ayı

İlkbahar mevsiminin en güzel ayı nisan, hayırperver cemiyetlerimizin en mühimlerinin de mihasebe ayıdır. Bu ay içindedir ki Hilâliahmer, Himayeietfal, Türkocakları gibi memleketiçinde kol budak salmış, ve hayırlı işlerde önyak olmuş cemiyetler kongralarını yapıyorlar işlerini görüşüyorlar, ve ilerdeki faaliyetleri için de kararlarını alıyorlar.

Bu neviden cemiyetlerin, tarihi bizde yenidir. Darüşşafaka'yı kuran Cemiyeti Tedrisiye-i İslâmiye bile, cemiyet mefhumuna düşman olan mutlakiyet devirlerinde faaliyetini tatile mecbur olmuştur.

Bu gün azçok inkişafa mazhar gördüğümüz cemiyetler, faaliyetlerini tanzim ve tevsi için hür ve içtimâî tesanüdün kıymetini takdir eden bir havanın müsaadesini beklemeğe mecbur olmuşlardır. Rejim bu cemiyetlere müsaittir, kanunları bu nevi cemiyetleri himaye eder. Umumî irfan ve kültür seviyesi, bu cemiyetlerin lüzum ve faydasını takdir ederek onları besler ve tutar.

19 Nisan 1877 de teessüs ettiğine göre yarım asırlık bir tarihe malik olan Hilâliahmer cemiyetinin bu tarihi hakikaten şayanı tetkiktir. İnsaniyet ve hayırseven adamların ne derin bir imanla ne kadar engellerle çarpışarak muvaffak olduklarını

görmek bir irade ve kuvvet dersi olmakla beraber, bu adamların gayretlerini takdir ederek yardımlarını bezleden hayırseven o zatların ianelerile yapılmış işler de insana haz ve sürur verir.

Bu gün 1,000,000 liraya yakın bir bütçe ile hastalarımızın, gıdasız çocuklarımızın, kıtlığa ve felâkete uğramış vatandaşlarımızın yardımına koştüğünü gördüğümüz Hilâliahmer müessesesi işte böyle gönülleri içtimâî tesanüdün ve hayırseverliğin yüksek aşkından feyzalmış yüksek kalplerin yüksek eseridir.

Çocuk asrı! İstikbalin sulh ve muhadenetle yükselişini özleyen ve sezen büyük kalpli insanların yirminci asra vermiş oldukları unvan!

Hiç şüphe yoktur ki asrın çocuk hakkında telâkkilerinde büyük bir tahavvül ve tekâmül vardır. Çocuğun hakları mevzuu bahstir; çocuğun kendine has ruhî bir vaziyeti haiz olduğu, onun da gençlerden, ve büyüklerden büsbütün farklı bir mantığa - ve demek mümkünse -ayrı bir zihniyete malik olduğu iddia ediliyor. Tabîî bu telâkki tarzı çocuklara karşı vazifelerimizi eskilerinden çok farklı bir surette tayin ediyor. Bizde bir taraftan mektepler diğer taraftan da Himayeietfal cemiyetleri bu asrî telâkkileri yaymaya çalışıyor.

Himayeietfalin neşriyatı çocuk-

lara nekadardaydaly ise çocuk ruhu ve sevgisi cihetinden aileler arasında uyandıracağı alâka da okadar ehemmiyetlidir.

Bu cemiyetin 300,000 liraya vardığını öğrendiğimiz bütçesi hakikatta çok az bir şeydir. Fakat bununla da Himayeietfal çocuk sevgisini ve çocuk alâkasını nekadardayabilirse okadar çok memlekete hizmet yapmış olur. Bu cemiyetin muhterem bir doktori-le konuşmuştum. Bana çocuklarını baktırmak için müracaat eden birçok ailelerin çocuk sıhhatı ve kıymeti hakkında nekadarday bilgiye malik olduklarını anlatmıştı. Bu hatıralar arasında cehaletten, göreneklerden doğan çok acıklı olanları da vardı.

Türk milliyetçiliğinin teessüs ve intişarında ehemmiyetli bir amil olmuş olan Türkocakları ideallerinin çoğu tahakkuk etmiş olmak itibarile kendisine yeni hedefler çizecek vaziyettedir. Halkı daha yakından kucuklayarak onu milliyet mebdelerinden ilham alan birçok muasır kuvvetlerle techiz etmek ocaklara düşüyor.

İşte bu ay içinde kongrelerini aktedecek bu üç ehemmiyetli cemiyet geçen bir yıllık faaliyetleri hulâsa ederken istikbalede bakacaklar. Dileğimiz şudur ki bu cemiyetlerle vatandaşlarımız daha çok alâkadarday olsunlar ve onlara istikbal için daha geniş iş ve hayır sahaları açsınlar. H. M.

Fikir Hayatımız

V I

Dogmatizme Karşı

Mekanizmesinin en umumî vasıflarını kaydettiğimiz bu düşünce tarzının şimdi, fikir hayatımıza getirdiği en canlı unsurları gözden geçirmek mümkündür.

Yalnız bu unsurları, birer birer ele alarak bütün hususiyetleri ve hatta muhtemel neticeleri gözden geçirmek için, bu makalelerle varmak istediğimiz umumî gayeden çok ayrılmak icap edecektir; onun için bunların arasında tekrar nispi kıymetleri itibarile bir intihap yaparak bilhassa bir tanesine, fevkalâde ehemiyeti dolayısıyla, işaret etmek kabildir.

«İstical ederek mücerret mefhumların tertip ve teselsülünü şeniyetin tam bir ifadesi ve vakiatın nizamı addetmek, mantıkî bir irtibatı tarihî bir vetire derecesine yükseltmek hatasına düşmemek şartile» (Milliyet nazariyeleri s. 163) düşünmeği kendi kendisine ve karilerine daima hatırlatan İzzet Bey, bu ihtiyatkâr görüşüyle, yavaş yavaş ve sessizce Ziya Beyin düşünce hududu haricine çıkmaya muvaffak olmuş ve orada bütün mefkûrelerin, tezatlardan ve tenakuzlardan sıyrılarak, birleştiği geniş bir insaniyet sahasına girmiştir. Bu mefhum, bizim fikir edebiyatımızda vakıa yeni değildir; fakat ona en yeni ve dolgun manayı verecek olan hiç şüphesiz İzzet Beydir. Onun için, Ziya Beyden sonraki fikir hayatımızın en velût yeni unsurlarından biri olmak üzere bu

(insaniyet) telâkkisi, üzerinde ehemmiyetle ısrar ederek kaydetilmek icap eder.

İzzet Bey, bu neticeye, bilhassa iki ayrı yoldan giderek vasil olmuştur, diyebiliriz.

Evvelâ, (milliyet nazariyeleri) nde, milliyeti vücuda getiren unsurlara dair muhtelif telâkileri tenkit ettikten sonra, müfrit millet vakıalarını daha terakibî bir görüşle anlamak ihtiyacı içinde, bu fikre muracaat imkânını sezmiştir. Yalnız bu eseri okuyanlar, (insaniyeti) daha fazla bir mefkûre addetmeğe İzzet Beyin kuvvetli bir temayülü olduğunu görürler; eserin son cümlesi, bize bu fikri izah edecek en güzel bir misaldir: «Bu tenafürler ve bu itiratsızlıklar arasında silinmiş gözüken insaniyet mefhumu milliyetin bu nakabili içtinap mütemmimi, vecitli mütesavviflerin ülûhiyet duygusu gibi camiülezzat olmak itibariyle sinesine dahil olanlara huzur ve sükûn veren bir ahenkli bütün halinde, nihai melce, arayan muhtarip kalplarımızda yükseliyor.» Acaba mefkûre halinde insaniyet, insaniyetin inkârı demek, maddeten ve filen var olanın, şeni olanın aksı değildir? İzzet beyin alelûmum cemiyetten anladığı manaya göre bu suale «hayır» cevabı vermek lâzımdır: çünkü bizzat cemiyet, «muayyen bir inkişaf safhasında, bir mefkûreden bir menşeden ve bir irade mahsulünden ibarettir (s. 165).

İzzet Beyi, insaniyet fikrine götüren ikinci tetkik mevzuu, geçen sene (Türk Felsefe cemi-

yeti)nde bir tebliğ halinde ve daha evvel (Hayat) mecmuasında bir makale olarak intişar eden «gaiyet ve muayyeniyet» olmuştur. Bu mevzu, kolayca halledilmek imkânını haiz gözükmeyen bir müşkül halinde, İzzet Beyi, tekrar, insaniyet fikrini, yani, mefkûrelerin hür ve yaratıcı bir surette yaşayabileceği bir sahayı düşünmeğe sevk etmiştir. Bu ikinci yol, birinciden mahiyet itibariyle pek farklı değildir; yalnız İzzet Beyin ikinci hareketi, insaniyeti tedricen daha fazla şeni vasıflarla teçhiz etmek imkânını bize gösteriyor.

İster mefkûre olarak, ister vakıa halinde olsun insaniyet fikrini kabul etmek, bize ne kazandırır? Bilhassa bu fikrin umumî felsefe tarihinde pek çok eski bir maziye malik olduğu düşünülürse, zibnimizin, böyle bir netice karşısında az çok tehlikeye maruz farzedenlere hak vermek lâzım değil midir?

Bu sualler, bizim şimdilik alâkadar edecek değildir. Biz sadece muayyen bazı nirengi noktalarına göre fikir hayatımızın içinde, ortaya ya büyük neticeler koymak veya koymak istidadını göstermiş olan düşünce cereyanlarını ve unsurlarını tespit etmek istedik. Yalnız işaret edelim ki bu istidat, felsefi bir kudrettir: inkişafı, zihinlerimize sırf ilim adamlarının tahmin edemeyeceği kadar geniş ve yaratıcı zafer hamleleri yapmak imkânını bahşedebilir.

VII

İnsaniyet Fikri

Gerek İzzet B. ve gerek Şekip B. , bir noktada Ziya Gökalp'in müdafaa ettiği umumî bir teze iltihak ederler: cemiyeti manevî bir vakıa telâkki etmek. Şekip B. (anti - intelluctualiste) temayülüyle ve böylece ferde daha fazla hürriyet veren prensipiyle; İzzet B. bir taraftan ilimci şüphesi, diğer taraftan da ahlâki mefkûreciliğiyle, ayrı ayrı, hatta çok defa zıt yollar-dan giderek ve birbirinin aksi usûllerini kullanarak, nihayet (spiritualiste) bir cemiyet telâkkisine varmışlardır.

Bu cihetten her iki mütefek-kirimizi, usûllerindeki, veya hareket noktalarındaki esash fark-lara rağmen, Ziya'nın birer mu-akkibi addetmekte, yahut hiç olmazsa aynı düşünüş tarzına ta-bi telâkki etmekte bir mahzur olmadığını zannediyoruz. Birisi ruhiyatçılıktan, diğeri içtimaiyat-çılıktan gıda alarak Ziya Beyin «mekûreler şeniyeti» olmak üzere idrak ettiği içtimai hayatın hu-susî ve (nuancé) bir telâkkisine istikamet vermişlerdir; istikamet, diyoruz; henüz böyle bir telâkkiyi bütün neticeleri ile geniş bir saha üzerinde tatbik ederek gös-termiş olmadıklarını, belki sadece bir kaç meselenin izahında kul-lanmış olduklarını kasdetmek istiyorum.

Vakıa tehlikelerini, acısını ve tadını pek yakından hissettiğimiz harplerin kanlı tecrübelerinden sonraki bu (spiritualisme), artık aynen eski şeklinde, Ziya Gökalp'taki safiliğinde ve temamili-ğinde devam edemezdi. Nitekim İzzet ve Şekip beyler, manevî bir cemiyet varlığının müdaafa-asını ve izahını üstlerine almış olmakla beraber, bu maneviliği

sadece bir zamanlar şimdi oldu-ğundan çok fazla meşhur olan bir tabir ile söyleyelim, harsî, hissî bir varlık olmak üzere değil, belki yeni unsurlarla bezenmiş hususî bir çeşni kazanmış ola-rak bize göstermiştir.

Bu mutalâayı, bundan evvel-ki makalelerimizi takip etmiş olanlar, haklı bulurlar; fakat bu satırlarla, aynı mesele üzerinde bir iki noktaya işaret etmeği faydalı telâkki ediyoruz.

Yeni (spiritualisme), öyle gö-züküyor ki, aksi olan(matérialiste) telâkkile hesaplaşa hesaplaşa, onun karşısında döğüle döğüle vücut bulmaktadır: yani(matéri-alisme)-e lâkayt değil, belki on-dan kuvvet almak, ona karşı vaziyetini tahkim etmek suretile şahsiyetini bulmaktadır. Ziya Gökalp, (Türkçülüğün esasları) atlı kitabında, «tarihî maddeciliğe» ayırdığı bir kaç sayfada, (Feuerbach) -ın «Ne yediğini söyle, kim olduğunu söyleyeyim» vecizesini, tarihin iktisadî tefsiri-ne ait bütün meslekleri hulâsa edecek bir cümle addeder. Bu basit görüşe mukabil, İzzet Bey «Milliyet nazariyeleri»nde, bu bahsa uzun sayfalar ayırmağa, kuvvetli ve kat'î hücumlar yap-mağa ihtiyaç görür. Denebilir ki Ziya Bey için maddecilik, hele iktisadî şekli, daima ihmal edil-mesi icap lâzım hatalı bir görüş-tür. İzzet Bey için, bilakis, çok ehemmiyet verilmesi icap eden ve ancak ondan daha yüksek bir terkip (synthèse) vücade ge-tirmeksizin zekâyı elinden kur-tarmak mümkün olmayacak kuv-vetli bir düşman fikirdir.

Bu iki vaziyet arasındaki farkın sebeplerini bulmak pek küçüktür: tarihî maddecilik,

bizde, bütün bir hayat görüşü şeklinde ve bir fikir cereyanı olarak, ancak mütarekeden sonra başlamıştır; Ziya Bey için, ihmali daima kabil bir aksi tez olmak üzere görülmesinin bu halde, tabii olacağı aşikârdır. İzzet Bey için ise, aksi, bir zarurettir; ve öyle tahmin ediyorum ki, tarihî maddeciliği, maddeci olmi-yan mütefekkirlerimiz arasında en çok tetkik etmiş olan da İzzet Beydir.

Felsefî gelişine rağmen Şekip Beyde de bu tesirleri görüyoruz; bilhassa son eseri-ki kendisinin ilk terkibî eseridir- «Terakki fikri, menşe ve tekâmülü» iktisadî izah motifleri ile doludur. Bir kaç misal vermek için şu say-faları işaret edeyim. On yedinci asrın mümeyyiz vasıfları (s.33); on sekizinci asrın mümeyyiz va-sıfları (s.49); (Rousseau) ve in-kilap felsefesinin izahı (s.59); (Monadologie)-nin izahı (s.68-69); (Spencer)-in mebdeleri (s.136). Bunlar sadece bir kaç misaldir; denebilir ki, eser baştan başa, bidayeten felsefesi kurulmamış ve binaenaleyh kontrol edilme-miş bir maddeciliğin, spiritüalist bir mütefekkiye verebileceği en faydalı gıdalarla doludur.

Bu mülâhaza, bizi şu hükme götürecektir mahiyettedir: Ziya Beyden sonraki (spiritualisme), eskiye nispetle ve muhteviyatı iti-bariyle çok zenginleşmiştir. Vakıa bu, onun kesafeti aleyhinedir; yani zekâyı şiddetli hamleler yaptırmak, ve şeniyete karşı ha-rekete geçerken zekâyı kendisin-den emin kılmak kudretinden fedaya sevketmiştir. Fakat şunu da kabul etmek lâzımdır ki, bu ziyanına mukabil, bizzat kendi-sini kuvvetlendirmek, yeni hayat amilleri önünde izah ve ikna

kudretlerini tamamiyle kaybetmeden daha yüksek bir *terkibe* yükselebilmek, yani tekrar doğmak kazancını elde etmiştir.

**

Bu terkip, insaniyet fikridir. Geçen haftaki makalemizde, bu fikrin, İzzet Beyde hangi mebdelerden hareket ederek meydana çıktığını kısaca anlatmıştık. İzzet Bey, ilkevvvel bu fikrin yavaş yavaş tekevvününü hazırlarken, bilhassa hangi problemlerin halli için bu fikri kullanabileceğimizi bize göstermiştir. Bu yol, Ziya Gökalpın ve dolayısıyla (Durkheim) içtimaiyatının anahatlariyle hâkim olduğu bir muhitte, yavaş yavaş saha kazanmak için, bir zarurettir. İzzet Beydeki ilimcilik, insaniyet fikrini, ne bir infilak şekline, ne de defaten bütün muhteviyatı ve neticeleriyle ortaya koymak imkânlarından istifadeye müsaade etmez. Bunun için her şeyden evvel, ruhta yüklü ve süratle sari bir inanma kudretinin birikmesi lâzımdır. Nitekim, bu, Ziya Beyde azamî derecede gergin olarak vardı. İzzet Bey ise, zaten ilhamlarını bu ruhî vaziyete yabancı olmaktan alan bir mütefekkindir; onda fikirler, bir inanma heyecanının tufanı önünde toptan değil, belki tedricî surette açılan parça parça kısımlar halinde doğuyor, hissinin vermektedir.

İnsaniyet fikrinin ikinci bir tezahür şekline Şekip Beyde tesadüf ediyoruz. (Hayat) sütunlarına küçük makaleler halinde hazırlanmış olan «Terakki fikri» bu manada bir insanî tekâmül tezini müdafaa ve takviye için yazılmıştır. Şekip Beyin «Türk felsefe cemiyeti»nin geçen ilkbahar içtimalarında yaptığı bir tebliğin mevzuu, samî dinlerin hepsinde müşterek olan idealizmi, münferit cemiyetlere veya medeniyet zümrelerine hasolan

kısımlarından kurtararak ve bunların fevkına çıkarak insanî bir din haline kalbetmek idi.

Şekip Beyin bu iki teze teması, İzzet Beyin, zihnî olan zaruriliğini ortaya koyduğu insaniyet fikrinin muhteviyatını araştırmak teşebbüsü tarzında izah edilmek lâzım geliyor. Aynı bir fikrin iki ayrı ruhiyetten geçerek nasıl iki ayrı şekilde tebellür ettiğine dikkat edenler, bundan evvelki makalelerimizde, alelumum felsefî tefekkür mekanizmesinin işleyişi hakkındaki kayıtlarımıza yeni bir misal bulmuş olacaktırlar: İzzet Beydeki şüphecilik, kendisini tahrik eden içtimai amillerin şiddetli surette kontrolüne ve tenkidine; Şekip Beydeki dogmatisme, bu amillerin kendi şuurlarındaki inikâslarını tespitte sevk etmiştir.

Bir çok defa kaydettiğimiz gibi, bizim için, fikirlerin zatî ve şenî kıymetlerinden daha fazla meydana çıkışlarındaki amilleri tetkik etmek maksut olduğu için, burada da yalnız, İzzet ve Şekip Beylerdeki insaniyet fikrinin umumî manasına işaret etmekle iktifa edeceğiz.

İnsaniyet fikri, felsefe tarihlerinde muhtelif manaları ve muhtelif içtimai fonksionları haiz gözükmektedir; bununla beraber, bu mana ve fonksiyon ihtilaflarının fevkında çok defa bunlara refaket eden umumî bir vasıfta yok değildir. İnsaniyet fikri, muhteviyatı ne olursa olsun, hemen daima, tebellür etmiş veya etmekte olan yeni kıymetlerin ruhî kesafetini artırmak, onları âlemşümül bir kudretle teşhiz etmek, ve yeni inkişafların hızını çoğaltmak imkânlarını zihinlere verebilmektedir. Bu umumî fonksiyonun ehemmiyeti hiç te küçük görülemez. Asırlardan beri felsefî tecrübeler, muhtelif hayat şartları ve ihtiyaçları karşısında, bu unsura müracaat etmişler ve sayısız cephelerinden bu sembol-fikrin içini doldurmağa, ona bazan sırf zihnî, bazan ta-

mamiyle şenî bir varlık vermeğe çalışmışlardır. (Durkheim) içtimaiyatı, 1870 harbinden sonra bir müddet için kendi içine çekilmiş olan Fransız cemiyetinin, sırf ilimci gözüyle, buhranlarına ve hayat ihtiyaçlarına cevap verebilmek için, (Comte)-un geniş insaniyetçiliğine karşı bir reaksiyon yapmıştı; bizde de Ziya Bey, cihan harbi müddetince kapalı bir kap gibi hudutları mahsur bir türk âleminin kendi içinden tanzimini zihinlere mümkün kılacak bir felsefe meydana koydu. Bundan sonra, mütareke ve nihayet galip bir Anadolu harbi geliyor; bu, türk cemiyetini, cihan harbinden sonra büsbütün genişlemiş ve çoğalmış olan beynelmilel münasebetler şebekesi içine çıkacak bir hale getirdi.

Yalnız bu hareket, evvel-emirde, bütün bir kıymetler âleminin yeni bir nizam içine girmesini istilzam eder. İşte türk inkılabının son safhaları, bu yeni kıymetler nizamının teessüsüne doğru yapılan hamlelerdir. Düşünüş, yaşayış ve işleyiş itibarıyla kendisinde beynelmilel mikyaslara uygun bir kıymetler hamulesi yaratabilmiş olmak ihtiyacı, zaferden sonraki türk cemiyetinin siyasî, idarî, içtimai ve felsefî bütün hareketleri için esas muharriktir, kanaatindeyiz. Geniş cihan pazarları, iş âleminde; beynelmilel zevk, ilim ve teknik kudretleri, kıymetler âleminde, yeni nispetlerin kurulmasını ve yeni tenazurların vücut bulmasını emretmektedir.

Ehemmiyetini biraz olsun anlatmağa çalışdığımız bu felsefî unsura, yani insaniyet fikrine tefekkür hayatımıza ve onunla birlikte bütün içtimai hayatımıza geniş bir ufuk içinde cevelanlar yaptırabilecek kıymetli bir alet nazariyle bakmağa bu sebeplerden dolayı taraftarız.

MEHMET SERVET